

1996-1997 Ege Üniversitesi Sosyoloji Bölümü 3. sınıf, "Ekonomik Sosyoloji" dersi giriş konferansı

EKONOMİK SOSYOLOJİNİN BİR UYGULAMA ALANI OLARAK: AŞK; FAYDA-MALİYET ANALİZLERİ, KÂR VE ZARAR, VE ARZ -TALEP DENGELERİ

Ekonominin ciddiyetine ilk bakışta aykırı gözükken bu konuyu seçme nedenim, size sadece ekonomi ile toplumsal hayatın nasıl örtüştüğünü, ne denli içiçe geçtiğini ya da birinin diğerini nasıl dönüştürüp belirlediğine ilişkin sansasyonel bir alanda bir kaç laf etmek değil.¹ Aynı zamanda sosyal alanda bir kavramın içerik ve biçim olarak ne oranlarda değişebildiğini de ortaya koymak, diğer bir deyişle bu değişikliklerle birlikte kapsanan ve rasyonalize edilen, kendiliğinden meşrulaşan diğer kavram ve alanların da varlığını, kavrama tüm şimdiden bakışların nasıl kavramı kapsadığını ve dönüştürdüğünü göstermek. (bkz. Duby, G.,1991a: 213)

Bunu yapabilmenin en kestirme yolu 21. yy da hele de ekonominin bombardımanı ile damgalı bir kavramsal evrenin, "ekonomi dışı" addedilen tek alanının, AŞK'ın nasıl olup ta ekonomi ile atbaşı gittiğini aktarabilmektir.

ŞÖVALYE AŞKI, EVLİLİK AŞKI, KARA SEVDA, PLASTİK AŞK, ROMANTİK AŞK VD. : AŞKIN ÖZNE-NESNE BAĞLAMI

Ben'in bilincine göre 'diğeri'nin varlığını algılarız. Ben ile diğeri(sen) arasındaki ilişki de duygusal alanda tatmin ile tatminsizlik arasında gidip gelmenin öznesidir. Simmel 'diğeri'nin tarifinin mutlak olarak 'ben' ile ilişkilendirildiğini vurguluyor ve bencillik bir tarifini veriyor: haz ve tatmin 'ben'le ilgili alanın temel hedefidir. Ancak bunlar 'bencillik' olarak adlandırılmaz. Ona göre, bir yaprağın düşmesi, bir taşın yuvarlanması gibi doğal olandır, kendi tanımlarıyla işler. Bu yüzden de tatmine yönelmek kendiliğinden ve doğal olandır (bkz. Simmel, Cogito, 1995).

Öte yandan aşk saf itki ve duygudur ve doğrudan sen'i beni'im aracılığımla değiştirmeye yönelmemdir. "Yani" der Simmel, "aşk güdülenmesini özel ve ilk güdülenme almaktan başka çare yoktur"(Simmel, 1995). Ancak sorunun böyle 'kötü' bir biçimde ele alınma nedeni, kuşkusuz onu Psikolojinin, 'diğerine kendini vakfetme, diğerini düşünme, kendini diğerine köle kılma' gibi garip bir kaide üzerine oturtmuş olmasındandır. Oysa 'Ben' diğeri'nin istek ve

¹¹ Lisans öğrencileri için Ekonomi-Kalkınma dersleri genellikle zor ve sıkıcı derslerdir. İktisat tarihi ve kuramlarının zaten iç daraltıcı olabilen yanlarını salt kuramsal olarak işlemek, dersin anlaşılmasını son derece zorlaştırıyor, asıl önemlisi ekonomi ve dili ile başa çıkma isteğini de yokedebiliyor. 1995-96 döneminde "öğrencilerime bu dersi nasıl sevdirim?" diye düşünürken, onlara "ekonomiden son derece uzak görünen konuların ekonomi ile nasıl içiçe olduğunu anlatabilsem bunu başarabilirim" diye düşündüm ve ilk 'lecture' olarak aşk'ı seçtim. Sınıf tıklım tıklım doluydu, yalnız bana aşkın ve özellikle kendi aşklarının doğrulanması konusunda biraz hayal kırıklığına uğradılar gibi geldi. Meraklısına duyurulur: önümüzdeki yıl "sansasyonel lecture"un konusu "yemek" olacak. Özellikle 'şeker'in öyküsü ile koca bir kapitalizm ve azgelişme tarihinin anlatılabileceğini düşünüyorum.

arzularını yerine getiriyorsam, bu en son tahlilde onları kendimce haklı ve yasal bulmamdan kaynaklanır; yani 'ben' bu durumu eğer 'kendisince' yani 'bana' yönelik hazza yol açabilirse meşru bulurum, zira tatminim bu yoldan geçer.

Bu nokta çok önemlidir. Zira 'ikili'den bahsedildiğinde bu aslında 'ben'den bahis anlamına gelir. Öte yandan yine Psikolojinin bir kabalaştırması ile de karşı karşıyayız: Aşk'ın kaba bencilliği!

"Aslında" diyor Simmel, "aşkın mucizesi ne 'ben'i ne de 'sen'i yoketmesidir. Açıkçası, hatta bu mesafenin ortadan kaldırılması, yani yaşam isteğini bizzat kendine benci dönüşü sağlayacak bir koşula dönüştürmektedir." Zira alışlagelen ve mantık dahili olanları burada yadsıyarak mantıkdışını geçerli kılar. "Onun" der Simmel "içtenlikli gerçek doğası, sevgili ile fiziksel birleşme arzusu basit bir 'cinsel itki' düzeyine indirilirse, yanlış tanınmış olur". Ona göre erotik aşk kendince duygusal ve kendinde kösnülüğün bir bütün oluşu ve kendiliğindenliğidir. Aşk bir kez kendini gösterdi mi, çok çeşitli öğelerin onunla ve onda buluşması pekala olasıdır ve sonuçta, bir dizi karmaşık olgu onun adıyla anılacaktır.

Simmel'e göre hiçbir şey nesnel açıdan tamamiyle farklı olan, hatta en ufak bir değeri bile olmayan şeyleri 'sevmemizi' engeleyemez. Ancak yine de aşk mantık dışını geçerli kılması ile ve nesnenin nesnel olarak tanınan imgesini yeniden tanımlamasıyla belirlenir ve BU ANLAMDA DA OLUŞTURUCU'dur yani YENİDEN TANIMLAYICI ve YENİDEN KURGULAYICIDIR. Sevilen varlığın 'gerçek' sayılan imgesi kuramsal etkenlerle oluşturulmuştur. Değişen şey niteliksel olarak önceden varolan imgedir. Ve aslında tüm kategoriler, etkili oldukları an ve koşullar ne olursa olsun, anlamlarından dolayı ORTAK GÜDÜMLÜDÜRLER ve ZATEN AŞK DA esnesini TAMAMIYLA BİR İLK ÜRÜN GİBİ YARATTIĞI ÖLÇÜDE BU KATEGORİLERDEN BİRİDİR:"BENİM AŞKIM"!

Ben 'sevilen olarak, öncekinden farklı biri olma anlamında 'kendim'sem, 'sevilen' kişi de şu ya da bu biçimde başkasıdır; korkulan, istenen, diz çökülen kişiden farklı bir şey olarak kendisidir, aprioridir(bkz. Simmel, Cogito, 1995).

Bu anlamda aşk ÖZNE ile EVREN'in üstüste bindiği yerdir, ne salt ilkel psişik etkenlerle ve itkilerle ortaya çıkan bir duygu ne de salt erotik anlamlı bir üreme tutkusudur.

Öte yandan 'aşk'tan sözettiğimizde, insanlık tarihinde ne kadar geriye gidilebileceğimizi pek iyi biliyoruz. Zira AŞK kavram olarak bugünkü anlamına ulaşmak için insanlık tarihi içinde pek de uzun bir yol katetmedi.

AŞK VE ÇEŞİTLERİ ÜZERİNE 'KONUŞMAK'

Foucault kendisi ile yapılan bir söyleşide, seksin kendisini incelemenin sıkıcı olduğunu söyler; "Zaten var olan laf kalabalığına neden bir söylem daha ekleyelim ki!". İlginç olan bir cinsellik aygıtının, pozitif bir beden ve zevk ekonomisinin ortaya çıkışı (bkz. Giddens, 1994: 26).

'Aşka ilişkin bir söylemin kendisi zaten yenidir' demiştik. Böylece "aşk"ın özdeşlerinin, aşka özdeş düşenlerin nasıl dillendirildiğine bir bakmak gerekir.

Evlilik ve kutsal bağ ve aşk ile erotizm arasındaki ayrımı ilk 12. yy da buluruz. Roma hatta Atina uygarlıklarında ve daha önceleri rastlanılan aşkın, saf aşkın birer örneği olduğunu biliriz. Ancak bunun evlilikle bağdaştırılan bir aşk olup olmadığı pek belli değildir. Zira

erotizmin de bolca yer aldığı bu aşk eşcinsellikle de damgalıdır. Eski Roma'da zevk-aşkın çağrıştırdığı zevk -her türlü ile doğal addedildiğinden, evliliğin dışına çıkarılırdı. Romalı, evlendiği kadını evine bakmak ve çocuk yetiştirmekle yükümlü tutardı. Evlilik adetten olmasının dışında bir role sahip değildi, zira cinselliği ev içinde ve dışında gerçekleştirmek mümkündü. İki nedenle evleniliyordu; evlenerek drohomayla zenginleşmek için ve daha da önemlisi bu adetti de ondan. (Veyne, 1992: 143-44). Kadın evdeki kölelere hümederdi ve evin kasa anahtarları da ondaydı. Aile yuvasının kurulması bir yaşamın eksenini değildi, yalnızca bir zenginliğin hanedanıyla ilgili vermesi gereken kararlardan birisiydi.

Hristiyan Ahlakı ve Ortaçağ'da Aşkın Söylemleri:

Le Goff bu dönemin kapanışının ve yasakçı etiğin başgöstermesinin tek sorumlusunun, Hristiyanlık olduğunu belirtir (Le Goff, 1992: 156). Bedenin günahkarlığı, zina kavramının ortaya çıkışı, beden-şehvet çağrışımlarının günahı Hristiyanlıkla belirdi. Temel günah aile dışına çıkarıldı, evlilik kutsandı. "Aziz Heronimus evliliğe şiddetle saldırarak şöyle diyordu: Karısına çok aşık bir adam zina içinde yaşıyor demektir" (LeGoff, 1992: 165).

Günahların çeşitleri ve sayılarındaki artış, cezaların artışı ve hatta her türlü zevkin yasaklanmasını öngörüyordu. 8. ve 14. yy arasındaki dönemde aile kutsandı, tanımı son derece belirlenmiş bir aile kavramı oluşturuldu. Evlilik içi özdenetim, tanrıya saygıyla eşdeğer kılındı. Yine de, bu dönemde çeşitli sosyal kesimler arasındaki evlilik ve aşk anlayışlarının farklılaştığını açıklamak gerekir. Örneğin bazı yazarlar, kimi Ortaçağ bilimcileri, cüzzamın rahipler ve şövalyeler sınıfı ile özellikle köylüler-aşağı sınıftan olanlar arasındaki toplumsal ve kültürel ayırmadan kaynaklandığını söylediler. Kendilerini tutmasını bilmeyen karı-kocaların çocukları "cüzzamlı, saralı hatta deli olacaktı". Kısacası tüm cüzzamlılar kutsal günlere hürmet eden bilgili insanlardan değil de, kendilerini tutamayan kaba köylülerden oluşuyordu. (akt. LeGoff, 1992: 168).

Bu yeni cinsel ahlak Batıyı yüzyıllarca etkisi altına aldı. XII. yy. da Kilise, İncil'in tek eşli-bozulmaz evlilik modelini zafere ulaştırdı ve yaklaşık 1000 yıl da bu modeli oturtabilmek için uğraştı. Karı-koca iffeti aynı zamanda evliliğin cinselliğinin bir arınmasını da gerektiriyordu. Peki evlilik neydi? Evlilik bir sivil anlaşmaydı. 1411'de Hugues Saint-Victor "Erkeğin ve kadının birbirlerine karşı borçlu hale gelmelerini sağlayan, aynı andaki meşru onayı" olarak tanımlıyor evliliği. (Sot,1992: 175). Evlilik ritüelleri, tanrı huzurunda sevginin onaylanması ve yüzük törenleriyle din hukukunun bur parçası olmuştur. Aristokrasi din hukukunu kabullenerek evlilik birliği yolu ile domainini koruma, genişletme ve soylarının devamını sağlamaya yönelmektedir. Sot, aristokrasinin evliliğin doğrudan maddi bir temeli olduğunu belirtir. Yine de aristokratın evliliğini tüm Ortaçağ toplumuna genelleymeyiz. Hükümlerinin kız alıp vermeleri, bu çerçevede bir ittifak ve güçlenme aracıydı. Peki alt kesimlerde neler olup bitiyordu? En azından kesin olan bir şey vardı ki, insanın eşini seçmesi sözkonusu değildi. Özgür insanlar arasında bu seçimi ana-babalar, serfler için ise derebeyi yapıyordu. Peki AŞK neredeydi?

İki kişinin dengeli birlikteliği, duygusal onayı ve tabii ki tüm bunların temelinde iki aile arasındaki çıkar ve işbirliğinden doğmakta olan saygı yani evlilik bağı; aşkı, hastalıklı ve tutkuya tutkun aşkı, erotizmle dahası kösnüllükle özdeş ve kilise dışı bulmaktaydı. Giddens erken ve geç Ortaçağ boyunca 'tutku'nun evlilikle ilişkisinin, ilintisiz olmakla damgalanmış olduğunu vurgular. (Giddens, 1994) Tutku; (ki aşk değildir) gelgeç zevklerin kolayca tatmin edilmesi ile damgalanmış ve din hukukunca da kutsanan evlilik kurumunun tamamen dışında bırakılmış bir hastalıktır. Peki sosyal tabakalar arasındaki ilişkide tutkuyu doyumak mübah mıydı? Yüksek sosyetenin eğlenmesi için yazılmış yapıtlarda, bir şövalyenin duyduğu

tiksintiyi güçlkle bastırarak, geçerken terkisine aldığı korku içindeki iki çoban kızı anlatılıyor. Üst sosyal tabakaya mensup olanların serflerle ya da daha alt tabakadaki kadın veya erkeklerle gönül eğlendirmesini ancak aristokratın tebasına bir lütfu, bir gönül indirmesi olarak açıklamak mümkündür. Alt tabakadaki aşırı kaynaşma ise kilise'nin sıkı denetimindeydi. Huizinga; "Aşka bir biçem vermek" diyor. "Ortaçağ toplumunun aktörel düzleminde en büyük özlemi budur. Toplumsal bir zorunluluktur bu, töreler daha yabancı olduğu için daha da zorlayıcı bir gereksinimdir. Aşkı bir tören düzlemine yükseltmek gereklidir, tutkunun taşkın şiddeti böyle engelenir. Heyecanlar biçimlerle, kurallarla çevrelenmedikçe barbarlığın egemenliği sürer. Kilise'nin görevi halkın kabalığını ve kuralsızlığını bastırmaktır." (Huizinga, 1995: 24)

Şövalye Aşkı ve Onaylanma:

Duby Ortaçağ kadınlarının durumunu anlatırken şövalyelere başvurur. Aristokrasinin mülke ve mirasa erişemeyen oğlanları, 2. dereceden yeğenler ve akrabalar, yani 'miras yolu'ile aristokratik evliliğe kavuşmamış bu 'genç erkekler'(şövalyeler) gezgin ve mutsuz birer serüvencidirler. Evlilik stratejisinin bekarlığa mahkum ettiği bu gençlerin kafasındaki tek fikir; bir eş bulmak, bir yatağa kavuşmak, evli insanların ayrıcalığı olan iktidar ve bağımsızlığa erişebilmektir. Şövalyelere özgü davranış modellerinde, şatolara özel 'saray aşkında(courtoisie), aşk gösterisi törenleri ve soylu ideolojide bir tür tecavüz sayılan baştan çıkarmanın, bu gelişmiş biçiminin bu denli yüceltilmesi bu yüzden çok önemlidir. Amaç; ailesinin niyetlerine rağmen zengin bir kıza sahip olmaktır. Girişimin, genellikle geç ve ender de olsa başarıya ulaştığı olur. Ama şövalyelerin çoğu bekar ölürlür. (Duby, 1991b: 192).

Kanımcıca bu döneme ilişkin vurgulanması gereken en önemli özellik, sözleşme ve kıstaslardır. Zira toplum aslında görüldüğü üzere (ve sanıldığı gibi) tek eşli değildir. Sanıldığı aksine evlilik, tek eşliliği sağlamaya yönelik bir yapıda da değildir. Aslolan evliliğin mülk sözleşmesinin, mülkiyet sınırlarının yapısını koruyacak yani mal varlığının bekaasını ve sınırlarını muhafaza edecek bir sözleşme hükmü taşımasıdır. Bu ilişkide ise Ortaçağın deyimi ile *amour*'un(tutku) yeri yoktur. Tanrı sevgisi ve tanrıya adanmaya ait addedilen sevgi kelimesinin 20.yy'ın son yarısında *love* (diğerine adanmak) olarak değişmesine kadar da, *amour*(pasion) tutku- sürekli arzu olarak ifade edilmiştir.

İmkansız Aşk: Soyluluktan Yoksun Burjuva ile Güzel Aristokrat Kadın:

Giddens, "Bir başka insanla sık ve devamlı bir duygusal bağ=ilişki kavramı çok yenidir" der. (Giddens, 1994: 58). 19.yy boyunca toplumdaki birçok grup için evlilik bağlarının oluşumu, ekonomik değer yargılarından farklı düşüncelerle temellendirildi. Romantik aşkın kavramları önceleri burjuva gruplarına hakim olsalar da toplumsal düzenin çoğuluna sızdılar. Romantik davranmak flörtle eşanlamlı oldu ve "aşk romanları" (romance) büyük bir kitleye erişen ilk edebi biçim oldu. Romantik aşk ideallerinin yayılması, evlilik bağına daha geniş akrabalık ilişkilerinden koparıp ona özel bir anlam veren bir etken oldu. Kocalar ve karıları giderek artan bir şekilde, müşterek bir duygusal teşebbüste işbirliği yapan kişiler olarak görüldüler ve buna çocuklarına karşı sorumluluklarından bile önce gelen bir şey olarak bakıldı. "Ev" işten ayrı, farklı bir çevre haline geldi ve en azından ilkesel düzeyde, bireylerin iş ortamının araçsal karakterine karşıt olarak, duygusal destek almayı umabilecekleri bir yer oldu. Bu anlamda "ev" duygusal olanla cinsel olanı 19. ve 20. yy boyunca birleştirdi diyebiliriz.

Ortaçağın "yatağı" şatonun eksenindeyken, cinsel ödevleri çağrıştıran bir egemendi. Yatak çocukların doğurulduğu, fakat üst katmanlar için soyun devamı kararı verilirken, alt gruplar

için ısınma, destek alma, yatma lüksünü tatmin etme yeriydi (bkz. Roche, 1992). Bu anlamlar 18. ve 19. yy.lar boyunca yataktan eve taşıdı. Bu anlamda 18.yy'ı *romance*'in, romantik aşkın, 19. yy'ı evlilik aşkının ve 20.yy'ın son yarısını da plastik aşkın yatağı saymak mümkündür. ¹

"Üretim alanında" diyor Luhmann, "ekonomi ile aile yaşamı arasında açılan fark, daha çok kendi alanının sınırlarını aşan saygın aileleri rahatlattı. 18.yy'dan başlayarak üst toplumsal tabaka geleneksel devlet destekçisi olma anlamını yitirdi. Evlilik anlaşmalarının denetimini yapan toplumsal yapılara bağlı gerekçeler geçersiz kaldı, toplumsal uzlaşmayla yapılan evliliklerden aşk evliliğine geçişi, artık ne engelleyebilirdi?" (Luhmann,1995: 214).

Atomize Aile-Atomize Aşk: İkimize Bir Dünya

Bir anlamda, eski kontrat ilişkilerinde ailenin yeri mülkiyeti koruyucu bir sözleşme olma aşamasından çıkmış, eski toplumsal ilişkiler yerini yeni sözleşmelere bırakmıştır. Burjuvazi evlilik yolu ile mülkiyetin devrimi ve güçlenmesini sağlayan kontrata dahil edilmemesinin acısını *courtoisie*'i yani şövalye aşkını *romance*'a dönüştürmekle öç almıştır. Aristokratik akrabalık sisteminin çöküşü her aile biriminin kendi kurgusal yapısını tekrar tekrar ve birimsel olarak oluşturabilmesini sağlıyor ve böylece de kurum kendisini meşrulaştıracak olan aygıtı *romance* ile gerçekleştiriyordu. Bu kurgu eski dönemlerden ayrı olarak artık evlilikleri bağımsız kılmış ve yeni aile sistemi ekonomiye çok daha büyük bir anlam yüklemiştir. 18.yy sonunda artık aşk evliliğiyle oluşan birliğin ve eşler arasındaki aşkın, insanın doğal yetkinliğinin bir ilkesi olduğu 'öğrenilmiştir'. "Cinsler arasındaki ayrım azalır, ve bu ayrım da yalnız eşlerden her birinin kendine özgü gerekçelerine değil, evlilik antlaşmasını yapmak için bir cinsin diğerinden beklentisine bağlıdır"(Luhmann, 1995: 218).

Bu beklentiler ise oluşturulmuş ve tamamlanmış "doğal" davranış örüntüleridir ve ne denli "doğal" oluşturulurlarsa o denli karşısındakine emniyet vericidir. Romantik aşk karşılıklı etkileşimin, bir kararlılık olarak kabul gördüğü bir irrasyonelite temeline dayalıdır ve bu irrasyonelite de toplumsal kabul görme anlamında rasyoneldir. Aşık çift bir kenara çekilerek kendini soyutlar ve toplumsal kabul mekanizmasını hızlandırır. Bunu 18.yy'da "doğum bildirim"ve 19.yy'da da "evlenme niyetinin bildirim" izler. 20.yy'ın son çeyreğinde "aşkın" sunuluşu ve eşya biriktirme vb. diğer ritüeller alır ve "yüzük" de, bu sistemin içi boşaltılmış bir siyasi simgesi olarak, tam merkezindedir.

17.yy'da güçlendirilen *romance*, tutku aşkının bir çıkışı olarak kendisini 18.yy'da evliliğe eklemiştir, tutku(passion) yerini "diğerine özel davranma" adı verilen bir yumuşaklığın ve evlilikle aşkın mutlak birlikteliğine bırakmıştır. "Anneliğin keşfi" ve "çocuğun değeri"nin keşfi de tam bu döneme tekabül etmektedir.

Bir anlamda *romance*'in yeniden tanımı ve yeni anlamına göre paketlenmesi 20.yy'da tamamlanmıştır. Zira *romance*'in sonu yaşamın boyu değildir. Öykünme yolu ile kendi varlığını abartma olanağı, artık sadece Emma Bovary'e özgü değildir, aksine bir parça 'özel' parfümle dahi herkes bunu yaratabilir. Böylece bir kitap ve sonraları da bir film veya

¹ Yatağın evreleri ve anlamlarındaki bu değişikliği en kolay yüzyıllar itibari ile YBKS(Yatak başına düşen kişi sayısı) miktarları ile izlemek mümkün. 16.yy.da soylular için yatak başına ortalama 2 kişi, serfler içinse 7.8 kişi düşüyordu. (tabi serfin yatağının donanımı ve tarzını lordun yatağı ile ne kadar kıyaslayabilirsek. Jack London 18. yy.da sanayi şehirlerinde "soğumayan yataklar"dan bahseder. İşçi ücretleri o kadar düşüktü ki bırakın kendi başına bir oda sahibi olabilmeyi, birkaç kişi ortak bir oda dahi tutamadıklarından, günde 3-4 kez farklı kişileri kiralanabilen yatakların bulunduğu yatakhaneler türemiştir. İşçiler 6-7 saatliğine uyumak için bu yatakları kiralayabiliyorlardı. Şimdilerde 21.yy.da kentlerde ortalama bir kentlinin evinde, yatak başına 0.28 kişi düşüyor. Yatağın mahrem boyutları oldukça genişlemiştir.

şimdilerde bir reklam spotuna yetecek kadar çok, bir tür "Sıradan İnsanlar Romantizmi" de yaratılmış olur.

KAYNAKLAR:

DUBY.G., 1991a, Erkek Ortaçağ, Ayrıntı Yay., İst.

DUBY,G., 1991b, Şövalye, Kadın ve Rahip, Ayrıntı Yay., İst.

GİDDENS, A., 1994, Mahremiyetin Dönüşümü, Ayrıntı Yay., İst.

HUIZİNGA, 1995, Homo Ludens; Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme, Ayrıntı Yay., İst.

LeGOFF, J. 1992."Zevkin Yadsınması", Batı'da Aşk ve Cinsellik, (der) G.Duby, İletişim Yay. İst.

LUHMANN,N., 1995, "Aşk ve Evlilik; Çoğalmanın Düşün Yapısı", Cogito.

ROCHE, D., 1992, "Çift Kişilik Yatak" Batı'da Aşk ve Cinsellik, (der) G.Duby, İletişim Yay. İst.

SİMMELE, G., 1995, "Aşk Üzerine Parçalar", Cogito.

SOT, M., 1992, "Hristiyan Evliliğinin Oluşum Süreci" Batı'da Aşk ve Cinsellik, (der) G.Duby, İletişim Yay. İst.

VEYNE, P., 1992, "Romalı Çiftin Düğünü", Batı'da Aşk ve Cinsellik, (der) G.Duby, İletişim Yay. İst.